

Værdiformsanalytisk rekonstruktion af Kapitalen

*Michael Eldred, Marnie Hanlon,
Lucia Kleiber og Mike Roth*

Introduktion

Lige siden udgivelsen af Engels' udgave af Marx's *Kapitalen*, er dette værk blevet udsat for kritik af dets begrebslige fundering: værditeorien. Bitterheden i denne kritik af »arbejdsværditeorien«, startet af Böhm-Bawerk og kontinuerligt gentaget frem til idag (eks. Lippi, Steedman), kan kun måle sig med graden af uenighed i fortolkningen af værditeorien. I Rubins tidlige fortolkning af værditeorien optræder kvalitative elementer, som på ingen måde kan reduceres til en arbejdsværditeori af den gængse »ricardianske« type. Kontroversen omkring versioner af værditeorien fortsætter også idag i den marxistiske sekundærlitteratur¹.

Stormløbet mod arbejdsværditeorien fra neo-ricardiansk raffa'sk side (hvis kendteste repræsentant måske er Steedman), har for mange totalt miskrediteret den ortodokse arbejdsværditeori. Næsten uden undtagelse peger de nyere forsvare af Marx' kritik af den politiske økonomi på Marx's værdiformsanalyse som værditeoriens væsentligste træk, idet de påpeger at værdiformsanalysen forbliver uberørt af kritikken af den kvantitativt fortolkede »værdilov«. Imidlertid forsøger de fleste forsvare (f.eks. alle bidragene i Elson 1979) at korrigere Marx's fremstilling af værditeorien uden at sige farvel til dens ricardianske elementer. Disse elementer består i opfattelsen af, at menneskeligt arbejde, slet og ret, danner værdisubstansen, og at denne substans kan anvendes som kausal forklaring på varernes udvekslingsforhold. Der kan findes mange passager hos Marx, som kan tages til indtægt for en sådan fortolkning af værdisubstansen. Ligeledes er der passager, som understreger den uløselige sammenhæng mellem værdisubstans og værdiform.

1. Nyere engelsksproget litteratur, som delvist opsamler debatten i det engelske tidsskrift *Capital & Class*, er D. Elson (ed.) *Value: The Representation of Labour in Capitalism* (London 1979) og Steedman et al. *The Value Controversy* (London 1981). Den japanske Uno-skole har foreslået en rekonstruktion af værditeorien; se K. Uno *Principles of Political Economy: Theory of a Purely Capitalist Society* (Sussex 1980) og M. Itoh *Value and Crisis* (London 1980). Deltagerne i den franske debat inkluderer J. Cartelier, C. Benetti og M. de Vroey. Den tyske debat inkluderer bidrag fra U. Krause *Money and abstract Labour* (London 1981; Tysk udgave *Geld und abstrakte Arbeit* Frankfurt 1979. Dette arbejde indeholder en omfattende bibliografi), Backhaus, Steinvoth, Nanninga, Göhler (*Die Reduktion der Dialektik durch Marx*, Stuttgart 1980 indeholder også en omfattende bibliografi), Peter Ruben, Glaser, Roth, Reichelt, Hartmann.

Sådanne passager optræder især i forbindelse med Marx's argumentation for penge som en nødvendig form for værdi. Hvis den marxiske værditeori fortolkes som væsentligst ricardiansk, forbliver forbindelsen til den marxiske pengeteori et mysterium. Fremfor alt har Backhaus's arbejder peget på den esoteriske værditeori i Marx's tekster. Denne kan kun fortolkes som en kritik af præmonetære værditeorier. Den esoteriske, værdiformsanalytiske argumentationskæde må graves frem af den eksoteriske arbejdsværditeori, som er éns umiddelbare indtryk af *Kapitalen*, bind 1. At den esoteriske version af værditeorien forbliver skjult for nybegynderen er på ingen måde overraskende, eftersom Marx i de efterfølgende versioner af værditeorien, som han udgav, forsøgte at »popularisere mest muligt« (Rh 1, 91; K, 11). Det er derfor ikke underligt, at visse personer inden for den marxistiske tradition, anser værdiformanalysen for at være »rokokoornament« (Luxemburg).

Vi er enige-med Böhm-Bawerk i den vurdering af Marx's hovedværk, at det står og falder med dets begrebslige grundlag, værditeorien. Det er samtidig vores opfattelse, at det store flertal af Marx's forsvarere, selv om de fremhæver den grundliggende betydning af værdiformanalysen, holder fast ved uholdbare elementer i den marxiske fremstilling. I stedet har vi besluttet at rekonstruere Marx's værditeori fundamentalt ved at skille værdiformanalysens (guld-)korn fra den ricardianske værditeoris avner. Resultatet er blevet en sådan reformulering af værdibegreber, som næppe ville være indlysende ved første læsning af Marx. Rekonstruktionen af de første begreber (værdisubstans, værdiform, værdiudtryk, penge, værdistørrelse) har videre nødvendiggjort, at man påny gennemtænker *alle* systematiske trin i Marx's udkast til de tre bind i *Kapitalen*. Denne gennemtænkning har ført os til visse, umiddelbart overraskende, kætterske resultater (f.eks. kritik af de marxiske begreber om »arbejdskraftens værdi«, om »overførsel af værdi«, om »realisering af værdi«, om hele revenueformsanalysen). Ikke alene varierer vores rekonstruerede kapitalanalyse fra Marx i dens systematiske orden (f.eks. placeringen af renteanalysen i produktionsprocesanalysen), men også i dens begrebers selvstændige indhold (f.eks. forsvinder det såkaldte »transformationsproblem« og »reduktionsproblemet«, ligesom begrebet om »kompliceret arbejde« får et helt nyt indhold).

Rekonstruktion af den marxiske kapitalanalyse er ikke det endelige mål for vores teoretiske arbejde. Ligesom Marx planlagde kapitalanalysen som første del af et mere omfattende teoretisk system for det »borgerlige samfund«, intenderer vi at udvikle et sådant. Før vi vender os mod dette, vil vi imidlertid kommentere dén metodologiske fremgangsmåde, som har været ledetråd for vores arbejde.

Dialektisk metode som en kritisk dialog med umiddelbar erfaring².

Udarbejdelsen af en fremstilling, forskningsprocessen, er forsøget på at nå frem til en vellykket fremstilling. Hvad er den passende målestok for 'vellykket'? Ved starten på den systematiske fremstilling har vi fortaleren for den dialektiske teori og opponenteren, som har en praktisk umiddelbar erfaring om livet i et nutidigt borgerligt samfund. Fortaleren inddrager elementer af denne umiddelbare erfaring i udarbejdelsen af analysens første begreber. Hermed fornægter fortaleren ikke opponenterens umiddelbare erfaring; han/hun hævder kun - hvilket er uundværligt ved opbygningen af systemet - at være i stand til at afgøre, på hvilket systematisk trin den umiddelbare bevidstheds indhold og argumenter kan udspilles.

I den opbygning af fremstillingens første begreber, der foregår gennem refleksion over elementer af den umiddelbare erfaring indvarsles analysens sprog. Opponenten, som har fulgt opbygningen af disse begreber, må nu fortsætte dialogen med fortaleren (oftest: den skrevne tekst, eller: en marxistisk universitetslærer), idet han/hun tager hensyn til det analysesprog, som er udviklet hidtil. De indvendinger, der formuleres nu, må antage deres passende form som begrebsligt artikulerede indvendinger. Hermed løftes naturlig bevidsthed ud over dens umiddelbarhed - den bliver *gebildet* - og *aufgehoben*. Umiddelbar erfaring tages gradvist op, og opløses i den systematiske fremstilling uden at være blevet negeret. Målet med systematisk tænkning er at udarbejde et kendskab til den indre forbindelse mellem den samfundsmæssige totalitets borgerlige form og umiddelbar bevidsthed. Fremstillingen afsluttes, når den borgerlige samfundstotalitets almene fænomener har fundet en plads i fremstillingen, således at disse er begrebsliggjort til opponenterens tilfredshed. Fænomenernes almenhed betyder deres historisk specifikke gyldighed for en hel historisk periode, karakteriseret ved en økonomisk proces, som er formidlet af og domineret af varers og penges bevægelser som kapital. Denne almenhed kan selv blive et diskussionspunkt, når det hævdes, at en given kapitalistisk udvikling har ført til et nyt stadium, hvor de begreber, der vedkom foregående stadium ikke længere har gyldighed. Fortalerens opgave er at argumentere for eksistensen af sådanne almengyldige forhold, som angår aspekter af den samfundsmæssige realitet og som, skønt ikklædt nye gewandter, er nærværende i hele denne historiske periode. Systematisk tænkning fornægter på ingen måde de enorme ændringer,

2. Vores metodologiske konception trækker på et arbejde af den Lorenzen-inspirerede Ivan Glaser, som i formuleringen af en dialogisk konception af den dialektiske metode forsøger at trække på passager fra forordet til Hegels *Phänomenologie des Geistes*. Se Glaser 'Dialektisches Denken und natürliches Bewusstsein' in *Lorenzen Festschrift V*. Berlin 1978.

som er en del af det kapitalistiske samfunds dynamik. Den forsøger faktisk at begrebsliggøre grundlaget for den »evige usikkerhed og bevægelse«, som den lokaliserer i kapitalistisk teknologi. Ikke desto mindre er det muligt at pege på visse fundamentale karakteristika ved det borgerlige samfund, som på den ene eller anden måde har været genstand for refleksion i hele den moderne periode så langt tilbage som til Hobbes. Disse socio-filosofiske emner bevarer deres relevans for den tænkning, der er inspireret af Marx's kritik af den politiske økonomi uanset de slående, kontinuerede forandringer i fænomenernes ikklædning i det postfeudale samfund. Det må også fastholdes, at kritikken af det borgerlige samfund på ingen måde er irrelevant i relation til de samfund, der sædvanligvis karakteriseres som socialistiske. For Østblokkens samfund rejser sig spørgsmålet om, og i hvilken form, samfundet er blevet subjekt for sin egen materielle reproduktion. Disse samfund er selv indflettet i den dominerende kapitalistiske økonomiske og politiske orden. Deres samfundsmæssige struktur er en ren og skær parodi på Marx's 'fri sammenslutning af producenter'.

Eftersom systematisk viden ikke umiddelbart er tilgængelig for umiddelbar bevidsthed, men først resulterer af den systematiske dialog, er dialektisk tænkning en kritik af umiddelbar bevidsthed. Dagligdagens tænke måder, som er adækvate i forhold til det praktiske liv, vises at være partielle i den forstand, at de omfatter en begrænset konstellation af fænomener, eller de er falske i den forstand, at de forfægter en sammenhæng, som tager de nuværende former for samfundsmæssig objektivitet for givne. Dagligdags tænkning er således fanget af de givne sociale relationer, som den dialektiske tænkning, med sin specielle procedure, søger at overskride. Ved at demonstrere at det borgerlige samfund er funderet i en specifik form for samfundsmæssiggørelse af arbejdet formidlet af ting, og at denne form er modsætningsfyldt med deraf følgende negative konsekvenser for en række aspekter af det borgerlige, sociale liv, fremviser den dialektiske tænkning de punkter, hvor den praktiske kritik må begynde for historisk at overvinde disse modsætninger. *Ledetråden* for kritikken af det borgerlige samfund er begrebsliggørelsen af et samfund i hvilket samfundsmedlemmerne i fællesskab ikke er subjekt for deres egen materielle reproduktion. Den ideologiske kamp, som finder sted, er antagonismen mellem på den ene side repræsentanter for det økonomiske livs »hårde facts«, for »tingenes tvang«, for »det realistiske«, som ikke ser andre måder at organisere det sociale liv på, og for apolegeterne, der fremhæver de borgerlige friheder som supplement til det påståede gunstige system af privat erhvervsliv, og på den anden side de, som på forskellig måde fremviser negative

sider af borgerlig, social erfaring. Om kritikerne sætter fingeren på netop det punkt, som må blive omdrejningspunktet for praktisk politisk aktivitet, er et stridsspørgsmål. Dialektisk tænkning argumenterer for et specifikt kritikpunkt af kapitalismen og for nødvendigheden af at opbygge en helt ny totalitet af samfundsmæssige former. Ved at gøre dette, kritiseres naiv kritisk bevidsthed, som alene retter sig imod én side af negativ, social erfaring, eller som fejlidentificerer grundlaget for praktisk politisk aktivitet (f.eks. ved kun at rette angreb mod »storkapital«).

Referencen til en 'borgerlig totalitet' indikerer allerede, at en kritisk samfundsteori ikke kan begrænse sig til en kritik af kapitalistisk økonomi. Vi fortsætter derfor med nogle bemærkninger om andre områder, som er genstand for teoretisk samfundsmæssig kritik.

Udfoldelse af Marx's fragmentariske system

Specielt efter publikationen af Rosdolskys, Schwarz's og Wygodski's arbejder³ er det velkendt, at Marx's kritik af politisk økonomi kun er en del af et oprindeligt mere omfattende »borgerligt økonomisk system« (Marx til Lasalle 22.2.1858), omfattende »6 bøger. 1) Om kapital (indeholder nogle indledende kapitler), 2) Om jordejendom, 3) Om lønarbejde, 4) Om staten, 5) International handel, 6) Verdensmarked« (ibid.). Vi har ikke her i sinde at undersøge i hvilket omfang Marx faktisk udførte eller ændrede planen for sit system, som den oprindeligt blev publiceret⁴ i det berømte 1859 Forord. Dette ville kræve sin egen filologiske undersøgelse. Her skal blot gøres nogle bemærkninger om det forskningsprogram, som er vokset ud af vores arbejde med Marx's økonomiske tekster. Uanset de nye indsigter, som måtte vindes i fremtidige filologiske undersøgelser af Marx's tekster, må man konkludere, at Marx's teoretisk-kritiske projekt,

3. R. Rosdolsky *Kapitalens tilblivelseshistorie*, Århus 1977, W. Schwarz 'Das Kapital im allgemeinen und die Konkurrenz im ökonomischen Werk von Karl Marx. Zu Rosdolskys Fehlinterpretation der Gliederung des KAPITAL' in *Gesellschaft: Beiträge zur Marxschen Theorie* Nr. 1, Ff.M. 1974, W.S. Wygodski *Die Geschichte einer grossen Entdeckung* Ø. Berlin 1967.
4. Så tidligt som 1844 annoncerer Marx i forordet til *Økonomisk-filosofiske skrifter* et endnu mere ambitiøst projekt end dét, som blev planlagt under udarbejdelsen af Grundrids. Afgjort ikke-økonomiske temaer nævnes: »Jeg vil derfor i forskellige, uafhængige hæfter successivt publicere kritikken af ret, moral, politik etc. og som konklusion forsøge at forbinde det hele, relationen mellem de enkelte dele samt endelig kritikken af den spekulative behandling af dette stof. Af denne grund formuleres forbindelsen mellem nationaløkonomi og stat, ret, moral, borgerligt liv etc. kun forsåvidt nationaløkonomien selv formulerer disse emner ex professo« (*Økonomisch-philosophische Manuskripte* Leipzig 1970, p. 87). Marx opgiver dette projekt efter at have genlæst Hegels *Rechtsphilosophie* (se 1859-Forordet).

uanset hvorledes dette projekt fortolkes, forbliver ufærdigt⁵; faktisk blot et skelet. Selv skelettet blev efterladt som en torso⁶ - nemlig de to publicerede hæfter *Bidrag til kritik af den politiske økonomi og Kapitalen*, bind I (hvor Marx selv forberedte udgivelsen af to tyske og én fransk udgave) - og »armene og benene« af en mængde upublicerede manuskripter⁷, fra hvilke Engels udgav bind 2 og 3, samt manuskripter til den historiske præsentation af teorien, *Teorier om merværdien*. Hvad angår »kød og blod« af den planlagte analyse af det borgerlige samfunds overbygning, som der hentydes til i det velkendte 1859-Forord med ordene »den sociale, politiske og åndelige livsproces« (Rh1, 13)⁸, er end ikke en systematisk skitse efterladt af Marx. Planen om 6 bøger antyder nærmest et økonomisk arbejde. Marx intenderede »i de sidste tre (bøger) hovedsagelig kun at give grundtrækene« (Marx til Lasalle 11.3. 1858; B 87). I et brev til Kugelmann 4 år senere beretter Marx om en ændring af publikationsplanerne og refererer til »udviklingen af de følgende dele, som (med undtagelse måske af relationen mellem de forskellige statsformer og samfundets forskellige økonomiske strukturer) nemt kunne udføres på basis af det allerede udviklede« (28.12. 1862; B 113).

Vores rekonstruktion af kapitalanalysen har tilført en teori om det borgerlige samfunds overbygning nye perspektiver. Kodeordet i vores tilgang er 'formanalyse', ikke kun med hensyn til de forskellige værdiformer som konstituerer kapitalistisk økonomisk objektivitet (*Wertformgegenständlichkeit*), men også i forhold til de bevidstheds- og praksisformer samt former for samfundsmæssige institutioner, som nødvendigvis komplementerer den økonomiske formbestemthed (*Formbestimmtheit*). Idet vi kritiserer og opgiver arbejdsværditeorien

5. Se Rosdolskys diskussion af Marx's plan og ændringerne heri, in: Rosdolsky op.cit. pp. 10-56. De syv varianter af denne plan gives i oversigtsform i Wygodski op.cit. pp. 114-7.
6. Se I. Glaser *Warum Marx' Kapital ein Torso blieb* Habilitationsschrift Uni. Konstanz 1980, hvor en radikal tese vedr. *Kapitalens* fragmentariske karakter præsenteres og forsvares.
7. Vanskelighederne ved at frembringe en version af *Marx's* kapitalanalyse, som kan betragtes som et afsluttet arbejde, er faktisk uoverstigelige. Manuskripterne ufærdige karakter - ikke mindst det vigtige manuskript til bind 3 skrevet i 1864-65 - fremgår tydeligt i et brev fra Marx til Engels, skrevet på et tidspunkt, hvor manuskriptet til bind 1 blev forberedt til udgivelse: »Selvom det er færdigt, kan manuskriptet, i dets nuværende enorme omfang ikke udgives af andre end mig selv, selv ikke af dig« (13.2. 1866, B 130). Som bekendt blev Engels, på trods af denne advarsel, Marx's udgiver.
8. Det kan med rette diskuteres hvorvidt Marx nogensinde planlagde en sådan analyse som et tema i hans 'borgerlige økonomiske system'. Uanset dette filologiske fortolkningsproblem er det klart, at de berømte formuleringer om, at den samfundsmæssige væren bestemmer bevidstheden, forbliver tomme og indholdsløse uden den teori, som begrebsliggør borgerlig 'samfundsmæssig væren' og 'bevidsthed' og sammenhængen herimellem. Althusser-marxismen, som er det hidtil mest indflydelsesrige forsøg på at give disse indholdsløse påstande i 1859-Forordet mening, kritiseres beretiget for meningsløsheden i udtryk som 'i sidste instans' og 'relativ autonomi'.

som en teori om et væsen skjult bag de økonomiske former - et væsen som kausalt forklarer deres kvantitative bestemthed - opgiver vi samtidig at være i stand til at udarbejde objektive »bevægelseslove« for økonomien eller for statens relation til den (i skikkelse af økonomisk politik). Den indsigt, som vi påstår kan funderes i værdiformsanalyse, er, at der ikke er mulighed for at udarbejde forudsigende love om de økonomiske bevægelser i et samfund, hvor samfundsmæssigt arbejde kun forefindes *a posteriori*. Det værdiskabende arbejdes *aposterioriske* karakter forklarer den radikale forskel mellem samfundsvidenskab og naturvidenskab. En kritisk videnskab om det borgerlige samfund, som ikke begrænser sig til en empirisk *Erfahrungswissenschaft*, søger at demonstrere tilfældigheden og tvangen i en proces, der sætter sig selv igennem »bag ryggen« på producenterne - ikke at opdigte såkaldte objektive bevægelseslove som, i lighed med Newtons love, ville forklare himmellegemernes synlige bevægelse med simple, fundamentale principper. Marx og Engels var begge stadig imponeret af naturvidenskaben i deres opfattelse af samfundsvidenskab⁹.

En formanalytisk rekonstruktion af kapitalanalysen tjener som begrebsligt fundament for en teori om den kapitalistiske økonomis fænomener og det borgerlige samfunds overbygning. Strukturen i det totale system, hvis teoretiske genstand er totaliteten af den borgerlige samfundsform, er som følger

I Varer og penge.

II Kapital-lønarbejde relationen og kapitalistisk produktion.

III Rente og revenueformerne.

IV Kapitalens cirkulations- og reproduktionsproces.

V Den kapitalistiske økonomis fænomener: Den konkurrencesatte frihed og tvang.

VI Staten som Leviathan.

9. Marx citerer bifaldende en russisk kritikers anmeldelse af bind I: »Marx betragter samfundets bevægelse som en naturhistorisk proces, der styres af love, som ikke blot er uafhængige af menneskets vilje, bevidsthed og hensigter, men tilmed selv bestemmer dets vilje, bevidsthed og hensigter« (Rh 1, 103; K1, 26). Han taler om »samfundsmæssig nødvendig arbejdstid ... som en regulerende naturlov .... ligesom tyngdeloven« (Rh 1, 175; K1, 89). Engels sammenligner Marx's formuleringer af merværditeorien med opdagelsen af ilt og miskrediteringen af Flogistonteori i det 18. århundrede (K2, 22). Althusser bruger i høj grad Flogistonteori-sammenligningen i *Reading Capital* (London 1970) i sin argumentation for en bestemt fortolkning af Marx. I følge denne fortolkning var Marx's værditeori, og i særdeleshed kategorien 'værdi af arbejdskraften', en revolutionerende 'landevinding' (op.cit. 29) for den politiske økonomi, ligesom Lavoisier's opdagelse af ilt var det for naturvidenskaben. »Marx fremstår således som grundlægger af en videnskab ('Historievidenskaben', EHKR), på linie med Galilæi eller Lavoisier« (op.cit. 153). Dette aspekt af Althusser's Marxfortolkning gjorde Marx tilgængelig for ivrige anglosaksiske videnskabsfolk i 70'erne.

- VII Borgerlig subjektivitet og privatliv.
- VIII Staten som udtryk for borgernes vilje: Borgerligt offentligt liv og demokrati.
- IX Kultur og æstetisk erfaring.
- X Ideologi og kritisk videnskab.

De første 4 overskrifter dækker strukturen i en bearbejdet kapitalanalyse. Den femte overskrift omhandler analysen af det økonomiske livs fænomener samt bevidstheds- og handlingsformer for subjekter, som stræber efter at opnå indkomst med deres private ejendom. Afgørende for konkurrenceanalysen er derfor begrebet om privat ejendom, som udvikles fra værdiformskategorierne i kapitalanalysen. Den konkurrencemæssige kamp om indkomst og derfor om fordelingen af samlet samfundsmæssig varerigdom, hvis resultat altid er uforudsigeligt, hviler uundgåeligt på værdiformernes tilfældighed, som tillader store kvantitative variationer. Individene er således underlagt den samlede, subjektløse økonomiske proces. Denne økonomiske proces er på sin side domineret af en iboende modsigelse i relationen mellem pengekapital og arbejdskraft. Kapitalens første princip - udbytningen af arbejdskraften - finder dets tvingende grænse i den endelige, til rådighed værende arbejdskraft. Den periodiske udrensning af overflødig kapital funderer den nødvendige skelnen mellem succesfulde og ikke-succesfulde konkurrencesubjekter. Begrebet om de ikke-succesfulde tilvejebringer på sin side én af de begrebslige overgange til staten som et subjekt, der intervenserer i og sikrer konkurrencesamfundets form. Det almene samfundsmæssige subjekt, staten, modsvares af det særegne individ, som søger sin lykke i en privat sfære, afsondret fra kampen for levebrød. Det private subjekt er konfronteret med friheden til og nødvendigheden af at skabe en privat eksistens (et privat liv) for sig selv indenfor rammerne af objektive muligheder. Dette, at nydelsen af det private liv bl.a. beror på den succes, som det private subjekt kan opnå i det konkurrencemæssige liv, er basis for den frygt, som plager det private subjekt. Med undertrykkelsen af denne frygt fremkommer det succesfulde subjekt, som har forudelse om meningsløsheden ved et roligt sikkert liv, som kun kan opnås ved at gøre sig selv usårlig i forhold til det borgerlige sociale livs modsigelser. Ængstelse og forstillelse er to komplementære former, i hvilke subjekterne tilpasser sig deres fremmedgjorte sociale liv. Denne fremmedgørelse formodes at blive overvundet af borgernes deltagelse i offentligt liv, hvilket influerer på statens ageren - staten som det højeste sociale subjekt. Statens impotens overfor den økonomiske proces og, specielt, overfor verdensmarkedet minder igen subjekterne om deres henvisning til en subjektløs proces. Politikerne og økonomerne, hvis op-

fattelser øver indflydelse på statens interne og eksterne strategi, baserer deres forslag på det selvbedrag, at den samlede økonomiske proces, hvis krampetrækninger ligner en vildhests utæmmelige krumspring, kan styres i henhold til fælles menneskelige intentioner. De indflydelsesrige ledere holder, trods deres tilsyneladende selvsikkerhed, i virkeligheden bare igen i tøjlerne på en grusom død.

Med de foranstående bemærkninger, som ikke gør krav på videnskabelig stregthed, intenderer vi at antyde noget af dét, som kan gøres begrebsligt tilgængeligt gennem dialektisk tænkning. Vore vidtrækkende teoretiske intentioner er begrundet i forsøget på gradvist at konsolidere vore systematiske refleksioner over *conditio humane* i den borgerlige epoke - indtil de får et udseende, der kan publiceres. Strukturen af det rids, som er givet ovenfor, vil blive udviklet - og uden tvivl ændret i det fortsatte arbejde.

Det foreliggende papir

Den analyse af varer og penge, som præsenteres her, er en let revideret version af et papir, som blev publiceret i Melbournetidsskriftet *Thesis 11*¹⁰. Det papir er på sin side en revision af et papir, som tidligere er blevet publiceret af to af os i det engelske tidsskrift *Capital & Class*¹¹. I sidstnævnte papir gives en detaljeret kritik af Marx's fremstilling i *Kapitalen*, bind 1, kap. 1, som ikke gentages her. Det kan være en støtte for læseren at supplere med den mere udstrakte fremstilling i den tidligere artikel, som også indeholder kritiske kommentarer til nogle af Marx's fortolkere (Mandel, Rosdolsky, Elson, Engels, Rubin). Marx's behandling af værdistørrelsen i *Bidrag til kritikken af den Politiske Økonomi* - der som vist af Backhaus¹² indeholder en mere succesfuld og konsistent dialektisk argumentation - bliver kritiseret i den foreliggende artikel i et tillæg (§ 8). Ligeledes har vi benyttet lejligheden til at undersøge to nyere fortolkninger af værditeorien i *Kapitalen* af Kozo Uno og af Cutler, Hindess, Hirst og Hussain. Vi finder begge arbejder sørgeligt utilstrækkelige i deres betragtninger over den marxiske foranalyse; førstnævnte fordi værdiform her adskilles fra værdistans, sidstnævnte fordi de formanalytiske betragtninger fuldstændig negligeres. Da de sidstnævnte forfattere lægger vægt på problemet med at

10. *Thesis 11*, nr. 4 1982.

11. Eldred/Hanlon 'Reconstructing Value-form Analysis' in *Capital & Class*, nr. 13 1981; Kleiber/Roth *Kapitalismus, Privatheit, Staat* Mimeo Uni Konstanz 1979.

12. Se især H.G. Backhaus 'Zur Dialektik der Wertform' in A. Schmidt (ed) *Beiträge zur marxistischen Erkenntnistheorie* Frankfurt 1969 (engelsk oversættelse i *Thesis 11* nr. 1 1980); 'Materialien zur Rekonstruktion der Marxschen Werttheorie 4' (upubliceret) og 'Om forholdet mellem det »logiske« og det »historiske« i Marx's kritik af den politiske økonomi' in *Kurasje* 27/28 Viborg 1981.

begrebsliggøre de forskellige pengetyper, har vi i et tillæg (§ 9b) skitseret udviklingen af andre pengetyper end guld-penge.

Værdiformsanalytisk rekonstruktion af Kapitalen. Del 1.

§ 1.

Et kendetegn ved vores nuværende samfund er, at en overvældende del af produkterne er produceret industrielt, og at de antager vareform. Den systematiske analyse af samfundets borgerlige form og specielt af den kapitalistiske økonomi starter med at fokusere på de industrielle arbejdsprodukter, som er varer.

»I de samfund, hvor den kapitalistiske produktionsmåde hersker, viser rigdommen sig som en 'uhyre vareophobning' og den enkelte vare som dens elementarform. Vor undersøgelse begynder derfor med en analyse af varen« (Rh1, 128; K1, 49). Vi ser den systematiske betydning af Marx's analyse af varer og penge i begrebsliggørelsen af *værdiformen*. Det forekommer os derfor misvisende at fremhæve 'den enkelte vare' som udgangspunkt for analysen. »Hvor skal analysen begynde? Ved begyndelsen af analysen af kapitalismen må der refereres til »det hele«, men til dette kan der ved begyndelsen kun refereres, sådan som det fremtræder: Kapitalistisk rigdom som en vareophobning. Startende hermed kan Marx artikulere sin første opgave som analysen af varen«¹³. Hvilke varer er indbefattet i industrielle varer, som udgør analysens udgangspunkt? Både genstandsmæssige produkter (f.eks. en flyvemaskine) og processuelle varer (f.eks. en færgerejse), råvarer (f.eks. olie) og behandlede varer (f.eks. en plastikpose), ligesom også landbrugsvarer, produceret ved hjælp af maskiner, medregnes.

§ 2.

Vi fokuserer på industrielle varer som de optræder på markedet med deres prissedler. Formidlet af potentielle salg står de industrielle varer i en udvekslingsrelation. Analysens første skridt er at undersøge varernes almene udvekslingsrelation. Pengenes formidling af udvekslingen er i første omgang holdt ude (*ausgeblendet*), idet kun kombinationen af potentielle købs- og salgsrelationer - hvorigennem varen viser sit medlemskab af vareverdenen - betragtes. Varerne bliver således i første omgang systematisk betragtet som *præmonetære varer*. Varernes relation til hinanden kan skrives som det *udfoldede udvekslingsskema*:

13. Mike Rot *Kernstruktur unserer Kapitalistischen Gesellschaft* Athenäum Frankfurt a.M. 1972, p. 11.

x vare A kan udveksles med

$$\left\{ \begin{array}{l} y_1 \text{ vare } B_1 \\ y_2 \text{ vare } B_2 \\ \cdot \\ \cdot \\ y_n \text{ vare } B_n \end{array} \right.$$

For en given vare A er vareverdenens øvrige varer, med hvilke den kan udveksles, dens *bytteværdier*. $x, y_1, y_2, \dots$ betegner kvantiteter af varerne A, $B_1, B_2, \dots$, målt i passende enheder. Med henblik på analysen af værdiformen er disse kvantiteter imidlertid uden betydning og udvekslingsrelationen kunne lige så vel skrives uden dem.

Samtidig med at vi i § 1 *inddrog* dagligdags kendte genstande i fremstillingen, foretog vi også en *begrænsning* af den analytiske behandling, nemlig til industrielle varer. *Omnis determinatio est negatio*. På samme måde er pengenes formidling af udvekslingen holdt ude for at nå analysens første *begreb*: *udvekslingsrelationen*. Udvekslingsrelationens systematiske oprindelse (idet penge holdes ude) betyder, at dette begreb afviger fra en dagligdags-(ofte historicerende) forståelse af udveksling. Iflg. en umiddelbar opfattelse af udveksling skifter de udvekslede ting ejermænd og inkluderer således relationen mellem to bestemte, byttende personer gennem hele udviklingsprocessen. Udvekslingen er derved en fixeret tosidig og, først og fremmest, symmetrisk relation mellem de udvekslende. Denne forståelse dækker imidlertid ikke det systematiske udvekslingsbegreb:

1. En udvekslingsrelation er ikke konstitueret gennem de udvekslende personer, men systematisk gennem penge. Dette betyder specielt, at de udvekslende er uden betydning for denne relation (indifferens i forhold til vareejerne), og at
2. der aldrig er tale om, at udvekslingsrelationen kun omfatter to varer, derimod altid alle prissatte varer på én gang.

Udvekslingsrelationen refererer altså for det første til totaliteten af vareverdenen og for det andet - og dette begrunder anvendelsen af begrebet »udveksling« - til denne totalitets struktur, som betragtet ud fra hver enkelt vare, som tilhører den, udgør en tosidig relation, det udfoldene udvekslingsskema. Denne tosidige relation fastlægger en social relation i hvilken ethvert medlem af (den præmonetære) vareverdenen optræder enten som den enkelte vare A på den ene side eller som en af de mange varer B på den anden. Denne relation er imidlertid på ingen måde symmetrisk. En given vares vareverdensmedlemskab er altid udtrykt gennem alle andre varer. Modsat kan den enkelte, isolerede vare aldrig udtrykke de øvrige varers vareverdensmedlem-

skab. Denne asymmetri, som Marx på den ene side behandler som forskellen værdi/bytteværdi og på den anden side som forskellen relativ værdiform/ækvivalentform, udgør grundlaget for værdiformanalysen (se § 5).

§ 3.

Den specifikke karakter af det i varerne indeholdte arbejde, som påtrykkes dette af den almene udvekslingsrelation, skal nu fastsættes. De forskellige slags varer er produceret af forskellige slags *konkret arbejde*, udført i produktive enheder, som er uafhængige og derfor *dissocieret* fra hinanden. *Associeringen* af disse dissocierede arbejder bliver først udrettet gennem den almene udvekslingsrelation. Udvekslingsrelationen er imidlertid en *abstrakt* relation mellem varer, idet produkter af kvalitativt forskellige, konkrete arbejder praktisk er sat lige med hinanden på en måde, som negligerer deres særegenhed. I kraft af udvekslingsrelationens *almenhed* er *alle* arbejdsprodukter associeret med hinanden i samme abstrakte relation, uanset arten af det konkrete arbejde. Man kan tale om en *abstrakt associering* af konkrete, dissocierede arbejder gennem udvekslingsrelationens almenhed.

Afsløringen af udvekslingsrelationens hemmelighed består for os ikke i simpelthen at påpege, at varerne er arbejdsprodukter. Dette er faktisk forudsat. (Marx gør implicit samme forudsætning). Den består snarere i at begribe den specifikke karakter af dette arbejde. Den kapitalistiske samfundsmæssige syntetisering af arbejdsprodukterne i udvekslingsrelationen kan ikke reduceres til noget 'simpelt begreb' om arbejde, men afslører en dobbeltkarakter ved dette, som vi i første omgang afdækker i forskellen mellem produktionens form og produktets form. At være på den ene side dissociert, konkret arbejde, og på den anden side abstrakt associeret arbejde konstituerer den specifikke karakter af kapitalistisk formbestemt arbejde. Denne dobbeltkarakter viser sig imidlertid ikke kun i forskellen mellem produktion og produkt, men såvel i produktionen som i relationen mellem produktion og konsumtion. Førstnævnte er temaet i undersøgelsen af den kapitalistiske produktionsproces som valoriseringsproces (se VRAK 2), sidstnævnte i analysen af den samfundsmæssige reproduktionsproces (se VRAK 4). I modsætning til Marx, er det vores opfattelse, at betydningen af vares karakter af at være på den ene side værdi og på den anden side genstand for konsumtion (brugsværdi) først kan begribes i forbindelse med undersøgelsen af den samfundsmæssige materielle reproduktionsproces.

§ 4.

Som en objektivering af *abstrakt associeret arbejde* er varen i kraft af den almene udvekslingsrelation konstitueret som *værdi*. Værdi er arbejdets specifikke samfundsmæssige form i den borgerlige epoke. Som et produkt af abstrakt associeret arbejde er varen *almen*, medlem af vareverdenen. Modsat er varen som produkt af dissociert konkret arbejde *særegen*.

(a) Det udviklede værdibegreb resulterer af at stille spørgsmålet: 'Hvad sker der i udvekslingsrelationen?' Dette spørgsmål skal adskilles fra dét, som stilles af ortodokse fortolkere af Marx, både marxister og ikkemarxister, og som vedrører vareudvekslingens kvantitative proportioner og deres årsager: 'I hvilket forhold udveksles de forskellige varer?' Disse to spørgsmål angiver forskellen mellem den foranalytiske fremgangsmåde og den traditionelle arbejdsværditeori, hvor sidstnævnte kan betegnes som (klassisk eller neo-)ricardiansk. Selv hvor neoricardianerne explicit afviser (den ricardianske) arbejdsværditeori (f.eks. Steedman), kan de intet få ud af Marx's foranalyse. Skønt Marx, specielt i hans diskussion af Bailey og Ricardo (se T 2, 185ff; TüM 2, 169), kritiserer Ricardo for ikke at undersøge det værdiproducerende arbejdes form, søger han selv i *Kapitalen* at bibeholde begge spørgsmål og giver svar på begge. I vores rekonstruktion udelades det andet spørgsmål i første omgang, idet der koncentrerer om besvarelsen af det første. Efter vores opfattelse er det den utilfredsstillende behandling af det andet spørgsmål, som udgør den væsentligste svaghed ved den marxiske kapitalanalyse.

(b) Et mærkeligt paradoks! På spørgsmålet om, hvad der finder sted i den almene udvekslingsrelation, er svaret: »Samfundsmæssigt (værdi-skabende) arbejde«. Men er arbejdet ikke udført i produktionen, og er det ikke et færdigt resultat, når produkter udveksles? I samfundets nuværende form fremkommer samfundsmæssigt arbejde ikke som levende arbejde, men som dødt, størknet arbejde. Samfundet er på dette abstrakte fremstillingsniveau intet andet end vareverdenen. Hvis der imidlertid var umiddelbart samfundsmæssigt arbejde, ville der ikke være varer.

(c) Cutler et al. hævder i deres to binds værk »*Marx's Capital and Capitalism Today*« (London 1977 og 1978) at foretage »en radikal afvigelse fra alle tidligere fortolkninger af Marx's Kapitalen«. Her skal vi begrænse os til en undersøgelse af deres afvisning af Marx's værditeori og pengeteorien (§ 9b), som er baseret herpå. Forfatterne indrømmer, at »der ikke er nogen simpel, sammenfattende behandling af 'værdi' eller af 'værdiloven' ... i Kapitalen« (Vol. 1, 9f), hvorfor de begrænser sig til at kritisere »en bestemt formulering af værdibegrebet og værdiloven, som kan findes i Kapitalfremstillingen« (ibid. 10). Fra *begrænsningen* af behandlingen til én værditeori, hentet ud af den tvetydige behandling af værdi i 'Kapitalen', konkluderer forfatterne: »Derfor anser vi en sammenfattende gennemgang af Marx's referencer til værdi ... for at være overflødig« (ibid.). En mærkelig logik. Hvis det indrømmes, at der hos Marx er mere end én argumentationsgang, og at der endog kan udsondres uforenelige versioner af værditeorien, da kan en kritik af den ene version, den ortodokse arbejdsværditeori, på ingen måde gøre det af med de potentielle muligheder for

at rekonstruere Marx's værditeori. Vi kan stort set tilslutte os, at Cutler et al. har peget på et ømt punkt i Marx's præsentation af værditeorien, nemlig påstanden om, at der i vareudvekslingen sker en ligesætning af arbejdsquantiteter; den såkaldte kvantitative 'værdilov'. Cutler et al. forstår værdi rent kvantitativt, dvs. (som mål/mængder af arbejdstid) som arbejdstidsstørrelser og forveksler derigennem det marx'ske værdibegreb med værdistørrelsesbegrebet. Denne forveksling fører til en fejlagtig gengivelse af Marx' værditeori, kulminerende i det absurde udsagn, at »arbejdstid er værdiens substans« (ibid. s. 35). Et andet sted taler de om »arbejde eller arbejdstid som mål for 'værdi'« (ibid. s. 20), hvorved de forveksler 'arbejde' med 'arbejdstid', og 'substans' med 'mål'. Den marxske kategori 'abstrakt alment arbejde' (*abstrakt allgemeine Arbeit*), som konstituerer 'værdisubstansen', diskuteres ikke. Forfatterne ser kun værditeorien »som et teoretisk redskab til at analysere det samfundsmæssige produkts fordeling mellem individerne« (ibid. s. 11 f) og overser derved, at værdibegrebet er det teoretiske fundament for penge- og kapitalbegrebet. De ser kun, at et »værdibegreb ... er nødvendigt for *merværditeorien*« (ibid. s. 16), hvor begge opfattes rent kvantitativt.

I deres diskussion af klassisk politisk økonomi og Marx's forhold hertil (ibid. s. 20ff), hævder Cutler et al., at »Ricardo udelukkende koncentrerer sig om værdistørrelsen og ser bort fra spørgsmålet om, hvorfor fordelingen af produktet antager denne form« (ibid. s. 25). Imidlertid kan Marx's analyse af værdiformen ikke fortolkes som en undersøgelse af formen for 'produktets fordeling', som det fremgår af følgende citat fra *Teorier om Merværdien*, ligeledes citeret af Cutler et al.:

»Men Ricardo undersøger ikke dette arbejdes form - den særlige bestemmelse af arbejdet som det, der skaber bytteværdi eller kommer til udtryk i bytteværdier - eller dets karakter. Han forstår derfor ikke sammenhængen mellem *dette arbejde og pengene* eller, at det må komme til udtryk i *penge*« (T2, 186 cit. i ibid. 26).

Forfatterne må have læst denne passage meget dårligt, for de fortolker den som en kritik af Ricardo, idet han bebrejdes »ikke at forklare *hvorfor* udvekslingen af produkter i forhold svarende til den arbejdstid som er nødvendig til deres produktion skulle være formen for reguleringen af fordelingen af det samfundsmæssige produkt« (ibid.).

Formanalysen bliver derved (mis)forstået på følgende måde:

»I *Kapitalen* er værdiformen (bytteværdien) en bestemt løsning på et generelt økonomisk problem, nemlig fordelingen af samfundsmæssigt arbejde i proportioner som er nødvendige for en bestemt sammensætning (?) af produktet« (ibid. s. 27; spørgsmålstegn EHKR).

Denne »misforståelse blandt Marx-fortolkere« (som Backhaus formulerer det) er særlig forvirrende, fordi denne passage eksplicit fastslår betydningen af værdiformsanalysen: »Forbindelsen mellem *dette arbejde og penge*«. Cutler et al. beskæftiger sig hverken med den særegne »karakter af dette arbejde«

eller med den marxske teoris påstand om »at indvarsle en bestemt pengeteori« (Backhaus).

En yderligere misforståelse af Marx følger af forfatternes rent kvantitative fortolkning af værditeorien som en teori om fordelingen af det samfundsmæssige produkt.

Herved tillægger de Marx den Engels'ske fortolkning af »det første afsnit af første bind af *Kapitalen*« (Rh3, 1153; K 3, 908), som ifølge Engels også er »en historisk proces og dens forklarende genspejling i tanken« (Rh3, 1148; K 3, 905), nemlig af »forvandlingen af den simple vareproduktion til kapitalistisk vareproduktion« (Rh3, 1154; K 3, 909).

Det var Engels som introducerede betegnelsen »simpel vareproduktion« i marxismen, ikke Marx. Cutler et al. viderefører derved en udbredt fejlfortolkning af Marx, når de taler om »Marx's begreb om simpel vareproduktion« (Cutler et al. vol. 1, 32); en fejlfortolkning som endvidere blokerer indgangen til den logisk opfattede værdiformsanalyse i *Bidrag til kritik*.

§ 5.

Hvordan udtrykker en vare sig som værdi? Dette spørgsmål er det samme som: Hvorledes udtrykker konkret dissocieret arbejde sig som samfundsmæssigt arbejde, dvs. abstrakt associeret arbejde? Svaret er allerede givet i det foregående: Det udfoldede udvekslingsskema både *konstituerer* og *udtrykker* varen som værdi. Det udfoldede udvekslingsskema kan derfor betegnes som det *udfoldede værdiudtryk*. I dette værdiudtryk spiller varen på venstresiden en anden rolle end varerne på højresiden af udtrykket. Førstnævnte er den vare, hvis værdi bliver udtrykt og som står i *relativ værdiform*; vare A udtrykker sig selv som værdi i forhold til vareverdenen i varer forskellige fra den selv, i dens bytteværdier (§ 2). Værdiudtrykket består i vare A's *potentiale* i henseende til at blive udvekslet mod *enhver* anden vare. De øvrige varer, hvori vare A's værdi er udtrykt, står i ækvivalentform. De er vare A's ækvivalenter.

a) Kleiber og Roth finder, at det allerede på dette trin i den begrebslige udvikling, *uden yderligere argumenter*, er muligt at behandle penge som værdiform (se imidlertid den alternative behandling i § 6, som repræsenterer Eldreds og Hanlons opfattelse). Penge er velkendt for den umiddelbare erfaring og det faktum, at varer sælges, bringes ind i analysen som et nødvendigt skridt i udviklingen af udvekslingsrelationen (dette er vor fortolkning af § 2, K/R). Samtidig blev imidlertid den videre behandling af penge udsat i § 2, og udviklingen frem til værdiformen (relativ værdiform, ækvivalentform) skred frem gennem refleksion over varernes relation til hinanden. Den anførte »seen bort fra« (blending out) *pengenes* formidling af vareudvekslingen er nu ikke længere nødvendig: At industrielle arbejdsprodukter må sælges for at være varer og for at have værdi, kan nu forstås gennem at

begribe penge som almen ækvivalent (da penge formidler den i relativ værdiform stående vares udveksling med de varer, som står i ækvivalentform). Dette påvirker naturligvis kategoriernes sprog. Lige så snart penge er begrebsliggjort som værdiform, kan de to kategorier »relativ værdiform« og »ækvivalentform« ikke længere begge blive anvendt på varer (som tilfældet var på det foregående, præmonetære trin i fremstillingen); i stedet står alle varer i relativ værdiform (vareformen af værdi) overfor penge i almen ækvivalentform (pengeform af værdi). Med denne udvikling er *værdiformanalysen* i snæver betydning afsluttet. Udviklingen af værdiformen og pengeformen er én og samme ting. En pengeteori i betydningen en undersøgelse af de forskellige pengetyper og deres indbyrdes relationer skal adskilles fra denne pengeformsanalyse. En pengeteori må udvikles på basis af analysen af varer og penge som værdiformer, men behøver, for at udvikles, tillige analysen af kapital. (Dette tillæg af K/R).

b) I værdiformstillægget til 1. udgaven af *Kapitalen* (1867) diskuterer Marx omfattende de to perspektiver fra hvilke værdiudtrykket kan anskues. Han skelner mellem forskellige værdiudtryk og anvender værdiudtryk (*Wertausdruck*) synonymt med værdiform (*Wertform*) i betegnelserne 'simpel værdiform' (*Einfache Wertform*), udfoldet værdiform (*entfaltete Wertform*). Yderligere to værdiudtryk, nemlig almen værdiform (*Allgemeine Wertform*) og pengeform (*Geldform*) bliver også introduceret. De to præmonetære værdiudtryk, det simple og det almene, opfatter vi ikke som værdiudtryk eftersom hele den øvrige vareverden må stå i ækvivalentform for at kunne udtrykke en vares værdi. Herved understreger vi, at værdi alene konstitueres gennem de almene vareudvekslingsrelationer.

Indtil udgivelsen af arbejder af Rosdolsky, Backhaus, Krahl og Reichelt blev disse forskelle betragtet som pedanterier eller »rokoko-ornamenter« (Luxemburg), som blev forbeholdt avancerede marxister, hvis de da ikke ligefrem blev afvist. I denne sammenhæng er det oplysende at genlæse Marx's brev til Kugelmann, 30.11. 1967 og Engels' brev 16.7. 1867. I Althusser's forord til en fransk udgivelse af *Kapitalen* bind I kan man læse: »De største vanskeligheder, teoretiske og andre, som forhindrer en let tilgængelig læsning af *Kapitalens* første bind er uheldigvis (eller heldigvis) koncentreret i *starten af bind I*, mere præcist i dens første afsnit, som omhandler »varer og penge«. Jeg vil derfor give følgende råd: *Læg i første omgang hele første afsnit til side og begynd din læsning med andet afsnit*«. Efter min opfattelse er det umuligt at starte med (endog at starte med) at forstå første afsnit førend du har læst og genlæst hele bind I, startende med andet afsnit«¹⁴. Sådan gik det med Marx's forsøg på allerede i førsteudgavens 1. bind at popularisere analysen af varen »mest muligt« (Rh I, 91; K1, 11). Marx skriver videre: »Når man undtager afsnittet om værdiformen,

14. *Lenin and Philosophy and other Essays* London 1971, p. 81.

vil man derfor ikke kunne beskyjde denne bog for at være vanskelig at forstå« (Rh1, 92; K1, 12).

§ 6.

I det udfoldede værdiudtryk er en vares almenhed udtrykt gennem varen selv, men altid gennem *alle* andre varer. En vares medlemskab af vareverdenen er intet andet end dens *potentiale* i henseende til at blive udvekslet mod enhver anden vare. Varens værdiværen er derfor kun udtrykt som *potentiale* (§ 2). Det udfoldede værdiudtryk kan ikke modificeres til et faktisk udtryk for vare A's værdi, da denne består i vare A's *mulighed* for at blive udvekslet mod *enhver* anden vare. Denne almene mulighed kan ikke aktualiseres i udvekslingen med en særskilt vare. Vare A's værdiværen, dens almenhed, er alene udtrykt som *aktualitet* for så vidt den udveksles med en speciel vare, der har yderligere bestemmelser. Vare A's almenhed, udtrykt som potentialet i udvekslingsrelationen med vareverdenen, bliver aktualitet i udvekslingen mod denne specielle vare, *penge*, i skikkelse af *varepenge* (Warengeld). Systematisk *fordobles* den præmonetære vare (§ 2) i en *prisbestemt vare* og (vare)penge, hvorved den præmonetære vares særegenhed (§ 4) bliver bevaret og krystalliseret i den prisbestemte vare, og hvor dens almenhed (§ 4) bliver overført på penge. Penge skal i første omgang begrebsliggøres som en særegen vare, der samtidig repræsenterer vareverdenens almenhed. Som denne enhed af særegenhed og almenhed er penge *enkelhed* (*Einzelheit*). Varens almenhed bliver aktuel i dens *pris*, i dens *salg* for penge. Værdi får således sin aktuelle, bestemte væren i penge. Hvis varen viser sig at være usælgelig, da viser dens værdiværen sig at være et spørgsmål. Varens relation til penge, dens pris, kan enten være potentiel (ideel pris) eller aktuel (realiseret pris). Følgelig kan værdiens pengeudtryk enten betragtes som ideel pris (salgbarhed) eller realiseret pris (salg). Dette udtryk ophæver det udfoldede værdiudtryk i den hegel-ske betydning: Det »sætter« vares almenhed som aktualitet og bevarer samtidig varen som *potentiale* i dens ideelle pris. Den mulige uoverensstemmelse mellem ideal pris og realiseret pris, som er iboende i prisformen, bliver ikke tematiseret i kapitalanalysen. Den bliver først genstand for undersøgelse i konkurrenceanalysen. Varen står i relativ værdiform (§ 5) og penge står i ækvivalentform (§ 5). I stedet for disse (præmonetære) værdiformer har vi nu værdiens *vareform* og værdiens *pengeform*.

»Varens bytteværdi er den immanente pengeegenskab; denne dens pengeegenskab løser sig fra den som penge, opnår en almen, fra alle særegne varer og deres naturlige eksistensmåde afsondret social eksistens; produktets forhold til sig selv (?) som bytteværdi bliver et forhold til nogle ved siden af det eksisterende penge....« (Gr, 60; G. 65 mod.).

»Af modsigelsen mellem værdiens almene karakter og dens stofflige tilværelse i en bestemt vare osv. - disse almene karakterer er de samme som senere fremtræder i pengene - opstår kategorien penge« (Marx til Engels 2.4. 1858, Btk 236).

Ovenstående paragraf viser, at værdi først opnår håndgribelig eksistens i penge. Dette implicerer en kritik af alle præmonetære værditeorier¹⁵, dvs. af alle værditeorier (subjektive eller objektive), hvor værdi har eksistens uafhængig af penge. Dette gælder således arbejdsværditeorien - både i dens ricardianske variant og i den variant, Marx fremstiller som én argumentationskæde i *Kapitalen*. Ovenstående viser, at bevægelsen fra værdi til penge er en *refleksionsbestemmelse* (Reflexionsbestimmung) og *ikke* en bevægelse fra årsag til virkning, som tilfældet er i traditionelle (præmonetære) værditeorier, hvor værdi betragtes som forklarende penge-priser.

§ 7.

Den særegne penge-vare kan kun repræsentere varernes almenhed, hvis den adskilles fra alle andre varer gennem yderligere bestemmelser (§ 6). Disse bestemmelser er for det første, at den er *udelukket* fra vareverdenen og for det andet, at den samtidig er *umiddelbart udvekslelig* med enhver særegen vare. Disse to bestemmelser konstituerer den præmonetære pengevarer - som for nemheds skyld antages at være guld - som penge. Hvad mener vi mere præcist?

I) Udelukkelsen fra vareverdenen er udtrykt gennem den kendsgerning, at pengevarer ikke er en prisbestemt vare. Penge har ikke selv nogen pris; penge står altid i ækvivalentform og udtrykker kun værdien af alle (prisbestemte) varer. Som præmonetær vare stående i relativ værdiform var pengevarer imidlertid relateret til alle andre varer som dens bytteværdier. I overgangen til penge bliver pengevarer derfor systematisk udelukket fra vareverdenen.

II) Umiddelbart udvekslelig betyder, at pengevarer er direkte udvekslelig med alle prisbestemte varer. Tilsvarende er de prisbestemte varer kun udvekslelige med hinanden gennem pengenes formidling.

Penge er således i denne bestemmelse *cirkulationsmiddel*, formidler af vareudveksling. Køb betyder nedstigningen fra almenhed til særegenhed, mens salg er den særegne vares opstigning til værdialmenhed. Præcis fordi varepenge som enkel vare repræsenterer værdiens almenhed er den *absolut værdi*, som i sig indeholder vareverdenens almenhed og som gennem at blive gjort særegen kan forvandle sig til enhver vare.

15. Backhaus var den første til at understrege den marxske værditeori som en kritik af præmonetære værditeorier - i det mindste i Marx's intentioner. Vi har fået yderligere indsigt heri gennem diskussioner med K. Pedersen og T. Stenderup omkring deres arbejde *Om problemet at etablere økonomiske begreber. Kritik af præmonetær værditeori* (Stencilat, Kbh. 1982).

Kozo Uno's *Principles of Political Economy: Theory of Purely Capitalist Society* (Harvester, Sussex, 1980) er en bog, som fortjener en grundigere behandling end den, vi her kan give. Vi betragter alene Uno's rekonstruktion af værditeorien og analysen af varer og penge. Omend Uno besidder stor indsigt i den marxske teori og er en af de få forfattere, som ikke afviser eller ignorerer værdiformsanalysen, må vi alligevel begrænse os til at diskutere de problematiske elementer i Uno's rekonstruktionsforsøg. Det skulle næppe være nødvendigt at gøre opmærksom på, at afvigelser fra den marxske teori ikke i sig selv kan være grundlag for kritik. Det afgørende kritikpunkt er Uno's forslag om at udvikle et værdibegreb uafhængig af dets substans, hvor sidstnævnte først artikuleres i hans fremstilling i undersøgelsen af den kapitalistiske produktionsproces.

Værdi, som bestemt i Uno's 11. paragraf i begyndelsen af analysen af varer, »refererer til dens (varens) kvalitet af ensartethed i forhold til andre varer« (Uno, 5). Han refererer således til varens *almene* karakter som vareverdensmedlem. Varens værdi »kan kun blive synlig for så vidt den bliver middel til at opnå« (ibid. 8) en anden vare. I stedet for den marxske forbindelse mellem værdi og arbejde introducerer Uno et nyt element i værditeorien, nemlig varebesidderens *subjektivitet*: »Ejeren af en vare betragter dens værdi som den aktive handelsagent, som indbringer ham andre ønskede varer« (ibid. 5). Tilsvarende er varens *bytteværdi* bestemt som »et ensidigt udtryk for varens værdi for dens ejer, udtrykt i brugsværdien af en anden vare, som han ønsker« (ibid. 5f). På denne måde konstruerer Uno en subjektiv værditeori, baseret på ejernes »subjektive vurderinger« (ibid. 6). Analogt til Marx udvikler Uno det simple, det udfoldede og det almene værdiudtryk samt værdiens pengeudtryk, men med den afvigelse, at disse værdiudtryk nu er udtryk for varebesiddernes subjektivitet og ikke udtryk for arbejdet, objektiveret i varerne som samfundsmæssigt arbejde. Hans diskussion af penge følger på lignende måde Marx's teori i bind I, kap. 3. I overgangen fra simpel cirkulation til kapital begynder argumentationen at halte. Merværdibegrebet (p) bliver først defineret formelt som mer-penge, resulterende fra en cirkulation af formen $P-V-P^1 = P + p$ (ibid. 14). Herefter søger Uno i paragraf 24 at argumentere for, at hverken købmandskapital eller lånekapital ($P-P^1$) besidder »en real kraft til at skabe en voksende værdi« (ibid. 15). Men da *værdisubstansbegrebet* ikke er bestemt på dette trin i analysen, kan det ikke godtgøres, hvorfor sådanne kapitalformer, som dog er i overensstemmelse med den af Uno givne, formelle definition på merværdi, ikke skaber merværdi. Konklusionen, at »kun kapital i form af industriel kapital« kan »frembringe merværdi« (ibid. 15), er derfor uargumenteret. Hvorfor skulle Uno's værditeori indebære at alene produktionen af varer er i stand til at forøge værdien?

Både arbejdet og produktionsprocessen bliver hos Uno, i modsætning til Marx, behandlet som transhistoriske kategorier (parag. 30, 31). Hos Marx er produktionsprocessen kapitalens formbestemte valoriseringsproces. Uno introducerer arbejdets »dual karakter« i denne transhistoriske diskussion, dvs. bestemmelserne er ikke bundet til den formbestemte produktion af *varer*. Konkret arbejde frembringer det konkrete produkt, medens abstrakt arbejde begribes rent kvantitativt som »total arbejdstid« (ibid. 24). Konsistent med denne bestemmelse konkluderer han, at »alle samfund har denne egenskab (af dualitet, EHKR) til fælles«; »arbejdets konkrete aspekt frembringer en specifik brugsværdi og det abstrakte aspekt en værdistørrelse« (ibid. 32). Denne klare afvigelse fra Marx præsenteres nærmest som en korrektion af en misforståelse: »Det er ofte blevet misforstået, at kun det arbejde, der frembringer varer, besidder denne dualitet« (ibid.). I et brev til Engels dateret 8.1. 1868 understreger Marx udtrykkeligt sin vareanalyses specificitet: »Uden undtagelse undgik det simple faktum økonomernes opmærksomhed, at såfremt varen må besidde dobbeltkarakteren brugsværdi og bytteværdi, da må det i varerne repræsenterede arbejde også besidde dobbeltkarakter, hvorfor den blotte analyse af arbejdet sans phrase à la Smith, Ricardo etc. altid må ende op med uforklarligheder. Dette er faktisk hele hemmeligheden ved den kritiske teori« (B, 158).

Uno's omfortolkning af Marx på dette punkt reducerer den begrebslige skellen mellem konkret og abstrakt arbejde til at være en transhistorisk gyldig skellen mellem kvalitative og kvantitative aspekter af arbejdet. I betragtning af fraværet af en værdisubstansbestemmelse i starten af Uno's præsentation, må man spørge, hvorledes abstrakt arbejde, i ovenstående passage hos Uno, viser sig som bestemmende for værdistørrelsen. Hvis værdi som udgangspunkt kun manifesterede sig som varens mulighed for at blive udvekslet med andre ønskede varer, hvorfor skulle da arbejdsquantiteter nu give varen denne kraft? Faktisk indfører Uno simpelthen antagelsen at »varer bliver handlet til priser, som er proportionale med den arbejdstid, der er nødvendig for deres respektive produktion« (ibid. 25). Begrundelsen for denne forudsætning er, at under betingelser, hvor kapitalisterne ikke opnår merværdi, er denne forudsætning nødvendig, såfremt arbejderne skal kunne »få de livsmidler, som er nødvendige for arbejdskraftens reproduktion« (ibid. 26). Hvorfor skulle kapitalen ikke opnå merværdi? Selv under denne forudsætning er argumentet på ingen måde overbevisende. Denne »værdilov« (ibid.) udgør herefter den basis, på hvilken »arbejdets værdiskabelse« (ibid. 27) kan deduceres. Vi kommer således til slut tilbage til en påstand om værditeorien som en lov for udvekslingsproportionaliteter målt i arbejdsindhold. Den oprindelige bestemmelse af værdibegrebet i tilknytning til varebesidderens subjektivitet er blevet opgivet undervejs. Vi har således en subjektiv og en objektiv værditeori uden indre begrebslig forbindelse. Skønt Uno udvikler »værdiloven« i forbindelse med analysen af produktionsprocessen, kan der rettes

samme indvendinger mod den, som der kan rettes mod Marx's fejlagtige deduktion af arbejdsværditeorien i *Kapitalens* første kapitel. Alt i alt introducerer Uno's rekonstruktion af Marx, i det mindste hvad angår værdi- og penge teorien, flere nye antinomier end den løser. Ydermere negligeres det kritiske aspekt ved værdibegrebet, funderingen af samfundsmæssiggørelsen af dissocierede arbejder gennem vareformen, til fordel for et formuafhængigt, transhistorisk begreb om abstrakt arbejde.

§ 8.

I værdiens *prisudtryk* får varerne et ensartet udtryk som gør dem indbyrdes sammenlignelige. Deres eneste mulige forskelligheder er, i denne henseende, af kvantitativ art. Og forskelle i prisstørrelser modsvarer forskellige pengestørrelser. I ligegyldigt hvilke enheder guldpenge er standardiseret og målt, kan disse enheder reduceres til vægt i guld. Det første (*kvantitative*) mål for værdi udvikles således systematisk med begrebet om varepenge; alle varer får deres *værdistørrelse* i værdiens prisudtryk. (Guld-)penge er materialet som måler den mængde af abstrakt associeret arbejde, som konstituerer værdisubstansen. Alle videre afledte pengetyper skal forstås i deres begrebslige forhold til dette varepenge mål for værdi (jvf. § 9a).

Selvom Marx udvikler guldpenge som mål for værdi har han et andet værdimål i arbejdstiden. Ifølge Marx måles værdistørrelsen i den samfundsmæssigt nødvendige arbejdstid, der er indeholdt i en vare, selvom denne værdistørrelse kun kommer til udtryk i prisen. I sin kritik af John Grays forslag om pengereform gennem et system af arbejdspenge, spørger Marx berettiget: »Da arbejdstiden er det iboende mål for værdi, hvorfor så have et andet, udvendigt mål ved siden af det? (Btk, 81; Z 67).

Svaret gives ved hjælp af sondringen mellem »dissocierede uafhængige privatarbejder, som gennem deres afhændelse i privatudvekslingens proces skal gøre sig gældende som generelt samfundsmæssigt arbejde, dvs. at arbejdet på grundlag af vareproduktion først bliver samfundsmæssigt arbejde gennem den *alsidige afhændelse* af de individuelle arbejder«. (Ibid. vor fremhævelse). Arbejde bliver således først samfundsmæssigt gennem afhændelse, dvs. i prisen, og det er værdien, som udtrykker varens samfundsmæssige, almene karakter. De »dissocierede uafhængige privatarbejder« kan ikke uden videre anses for værdiskabende. Hvorledes kan så arbejdstid, det tilsyneladende indlysende mål for de dissocierede privatarbejder, være det gyldige mål for værdi? Her hjælper ikke dét argument, at arbejde, i en særlig bestemmelse, konstituerer værdisubstansen, og at værdimålet således også må have noget umiddelbart at gøre med arbejde. Hverken i *Kapitalen* (se *Kapitalen* 1, s. 132, K I, s. 53) eller i *Bidrag til kritik* fremfører Marx tilstrækkelige argumenter. I *Bidrag til kritik* bliver spørgsmålet i det mindste noget problematiseret, mens fremstillingen i *Kapitalen* skrider frem, som om værdistørrelsesbegrebet var indlysende. (Se RVFA pp. 35ff). Lad os se på argumentationen i *Bidrag til kritik*.

»Som bytteværdier af forskellig størrelse (»1 unse guld, ½ ton jern, 3 skæpper hvede og 5 alen silke«) udgør de meget eller lidt, større eller mindre kvanta af dette simple, ensartede abstrakt almene arbejde, som udgør bytteværdiens substans¹⁶. Spørgsmålet er, hvordan disse kvanta skal måles. Eller spørgsmålet er snarere, hvad der er dette arbejdes egen kvantitative tilværelse (Dasein), idet størrelsesforskelle mellem varerne som bytteværdier kun er størrelsesforskelle mellem det (private eller samfundsmæssige? EHKR) arbejde, der er materialiseret i dem. Ligesom bevægelsens kvantitative tilværelse er tiden, således er arbejdets kvantitative tilværelse *arbejdstiden*« (Btk 22; Z 17).

Denne argumentationsgang svarer til at sige, at eftersom »bevægelsens kvantitative tilværelse er tiden«, må værdiskabende arbejde måles i tid. Dette argument for tiden som mål for værdi er temmeligt generelt, og kunne anvendes for en hvilken som helst »bevægelse«. Med værdistørrelsen har vi imidlertid at gøre med en form-bestemt *samfundsmæssig* kvantitativ bestemmelse, eller mere præcist, med den kvantitative bestemmelse af arbejde som abstrakt samfundsmæssigt. Derfor kan vi ikke godtage at betragte arbejdstid som mål for arbejde, hvad angår dets bestemmelse som værdiskabende. At hævde dette fører til to forskellige mål for værdi, som er uden indre sammenhæng. Marx udvikler selv penge som målet for det vareproducerende arbejde i dets kapitalistiske form. I kapitlerne om penge i både *Kapitalen* og *Bidrag til kritik* er den første bestemmelse af penge for ham »målet for værdier«. Eftersom arbejdstid i vores rekonstruktion er ugyldigt som mål for værdi, er der i *begyndelsen* af argumentationen intet grundlag overhovedet for bestemmelser af varens kvantitative relationer eller deres priser, som ligger udenfor bytterelationerne. I *begyndelsen* må de givne prisforhold betragtes som værdiudtryk. På et senere trin i analysen, i forbindelse med undersøgelsen af kapitalistisk produktion (se VRAK 2), vil varepriserne blive opløst i komponenter: Gammel værdi (»old value«), lønninger og merværdi, for bl.a. at diskutere priserens indvirkning på merværdiproduktionen.

§ 9.

Vare-penge har nu tre væsentlige bestemmelser:

I Cirkulationsmiddel (§ 7).

II Værdimål (§ 8); materialet i hvilket varernes værdi opnår en kvantitativ eksistensform.

III Absolut værdi (§ 7); som individuel, materiel repræsentation af vareverdenens værdi-almenhed, »den almene rigdom som individuel« (Z, 103; Btk, 124 mod.) I denne sidste bestemmelse er penge ikke længere bundet til at være værdiform for industrielle varer, men kan tillige omfatte størrelser som ikke er værdier. Denne bestemmelse muliggør således begrebsliggørelsen af *lønnen* (og siden også andre værdifor-

16. Bemærk, at Marx i *Bidrag til kritik* endnu ikke havde udviklet den begrebslige forskel mellem værdi og bytteværdi.

mer) i den efterfølgende systematiske fremstilling. Hensigten med den hidtidige fremstilling, analysen af værdiens vare- og pengeform har været at fundere en forståelse af kapitalrelationen.

a) I den hidtidige begrebslige udvikling er kun én pengetype, nemlig vareeller guldpenge, blevet udviklet. Da denne restriktion m.h.t. pengetyper ofte er blevet fremsat som kritikpunkt af den marxske teori, vil vi her - foregribende senere trin af kapital-, konkurrence- og statsanalysen - angive¹⁷ på hvilke trin i den systematiske fremstilling yderligere pengetyper kan artikuleres.

At den simple cirkulation af varer er afhængig af tilgængeligheden af en særegen industriel (præmonetær) vare, guld, der kan fungere som *cirkulationsmiddel*, er allerede en årsag til erstatningen af guldpenge i denne funktion med *guldsymboler*. Afskrivninger og omkostningerne ved at opretholde et guldomløb er yderligere årsager. Som *absolut værdi* er guldpenge imidlertid ikke som udgangspunkt mulige at erstatte; »Thi de er selv bytteværdiens adækvate virkelighed, og de er dette i deres metalliske eksistens« (Gr, 806; G, 872). Heller ikke som *værdimål* er guldpenge erstattelige på den simple cirkulations fremstillingsniveau, omend deres materialitet i denne funktion er uden betydning. Guld tjener som værdimål derved at varer idealt repræsenterer deres priser i det.

I cirkulationsanalysen (VRAK 4) udvikles *banken* som en aktiv kapital. Banken er karakteriseret ved to funktioner. På den ene side er den pengehandelskapital, som udfører modtager-, betalings- og opbevaringsopgaver ikke blot for andre aktive kapitaler, men også for arbejdere, jordejere og pengekapitalister. For så vidt disse opgaver udføres for andre aktive kapitaler, udfører den en væsentlig del af den totale samfundsmæssige kapitalers cirkulationsfunktioner. På den anden side formidler banken lånerelationerne mellem pengekapitalister (som her omfatter alle indskydere) og fungerende kapitalister. De guldpenge, som bliver indskudt i banken, bliver udlånt til aktive kapitalister. Banken betaler indskyderne, som kan omfatte arbejdere, jordejere, penge- og fungerende kapitalister, en bestemt rente og kræver en højere rente af den pengekapital, som udlånes. (Udlån til andre formål/satser bliver ikke betragtet her.). Med inddragelsen af banken i fremstillingen henvises vi samtidig til to nye typer penge, skønt den begrebslige udvikling af banken sker på basis af guldpenge. På den ene side har alle indskydere en *bankbog* med hvilken de foretager betalinger gennem instruktioner til banken. Disse guldpenge, som kan overføres, kaldes *giropenge*, og de opstår umiddelbart med bankens pengehandelsfunktioner. Giropenge har i sig selv intet med rentebærende kapital at gøre. For udførelsen af bankens transaktioner betaler indskyderen et gebyr.

17. Det følgende er en revideret og stærkt forkortet version af appendix til DgV 'Zum Ausbau der Geldstalten'.

Giropenge er guldpenge-symbolets første konkrete form. På den anden side skaber banken sine egne guldsymboler. Dette sker gennem bankens udstedelse af sedler (nu forældet) eller simpelthen gennem skabelsen af en positiv saldo på girokonti. Eftersom et bestemt minimum af cirkulations- og betalingsmidler¹⁸ er nødvendigt for varecirkulation og revenuebetalinger, forbliver en bestemt mængde guldsymboler, som er skabt af banken (sedler og checks repræsenterende girokontisaldi), bestandigt i cirkulationen og en gulddækning er kun nødvendig for den resterende del. Bankerne agerer initierende for *kreditsystemet*, idet de giver kredit til kunder i form af giropenge eller sedler. Lige så snart pengesedler og giropenge bliver det almindelige cirkulations- og betalingsmiddel, må bankerne med mellemrum afvikle deres mellemværender med guldpenge. Eftersom pengesedler og giropenge er konvertible kan de begribes som en type *kreditpenge* i den betydning, at de kun vil blive accepteret så længe som der ikke næres tvivl om, at guld faktisk kan fås for dem. På dette fremstillingsniveau er guldpenge ene om at varetage funktionerne som værdimål og absolut værdi.

De fungerende kapitaler har endvidere muligheden af at skabe kreditpenge i form af *veksler*, hvilket muliggør en vis uafhængighed af banksystemet. Med sådanne kan kapitalisten købe varer og betale på et senere tidspunkt. Modtageren af vekslen får lovning om betaling på *forfaldsdagen*, hvor betaling må ske i form af sedler eller giropenge. Da vekslen er en egentlig kreditpenge-type, som opstår på basis af en *kommerciel kredittransaktion*, betaler udstederen af vekslen rente i tillæg til den normale kontantpris for de købte varer. I perioden frem til forfaldsdagen kan vekslen endvidere cirkulere som cirkulationsmiddel i varehandelen, som er den eneste pengefunktion, vekslen kan have. Giropenge og sedler vedbliver at være betalingsmidler (vedr. forskellen mellem cirkulations- og betalingsmiddel - se § 11 i VRAC 2), og guldpenge vedbliver at være værdimål og absolut værdi. En veksel kan blive *diskonteret* af en bank således, at indehaveren af vekslen opnår »hårdere« betalingsmidler. Ved at diskontere bliver banken kreditor i forhold til den oprindelige udsteder af vekslen og modtager derfor en del af renterne på vekslen, kalkuleret i forhold til den resterende løbetid. I stedet for at udstede en veksel, som efterfølgende diskonteres af en bank, kan en debitor modtage kredit direkte fra banken i form af *overtræk*. Overtrækket tillader indskyderen at disponere over giropenge udover det i banken indskudte beløb. I denne bestemmelse som 'overtrækkreditpenge' må indskyderen betale rente til banken.

På fremstillingsniveauet for *staten*¹⁹ kan begrebet om statsmagten anvendes til at udvikle begrebet om pengesymboler. Med udviklingen af 'karaktermasker' til subjekter i konkurrenceanalysen²⁰ opstår problemet vedr. *garantien* for

18. Pengenes funktion som betalingsmiddel udvikles først med lønarbejdsrelationen (VRAC 2) og udstrækkes siden til lånerelationen mellem revenuekildedeudlånere og låntagere (VRAC 3). Låneprisen betales først ved slutningen af låneperioden.

19. Se DgV afsnit VIII eller CCC&S del IV.

20. Se DgV afsnit VII eller CCC&S del II.

guldsymbolernes konvertabilitet. Checks og vekslers er konkurrencesubjekternes legale dokumenter, som *forpligter* de respektive udstedere. Sedler udstedt af banker er et *tilsagn* om på givne foranledning at betale i guldpenge. Alle de forskellige typer af guldsymboler garanteres af staten derved at den *tvinger* subjekterne til at opfylde deres retslige forpligtelser, idet den kontrollerer og straffer de, der ikke kan eller vil gøre dette. Ingen guldsymboler må accepteres som betalingsmiddel. Mangfoldigheden af guldsymboler står i kontrast til den almene accept af guldpenge som basis for det monetære system. Inden for dets egne grænser kan staten udøve sin magt til at indføre en papirpengetype, nemlig statsudstedte betalingsmidler (som idag normalt er inkonvertible), der erklæres som lovlige betalingsmidler og som derfor overtager guldets definitive rolle i den nationale økonomi. Statens lovlige betalingsmidler, udstedt af *nationalbanken* er *definitive* derved, at »køb af varer og tjenester samt afviklingen af gæld kan kun blive definitivt udrettet med penge udstedt af nationalbanken«²¹. Ved at regulere udbuddet af pengesedler har staten mulighed for at påvirke papirpengenes købekraft.

Dette bliver et middel i statens *økonomiske politik* som *pengepolitik* (CCF&S, § 85). Som følge af pengesedlernes status som lovlige betalingsmidler kan de ikke blive tvunget ud af cirkulation. I modsætning til guldpenge, der som guld kan anvendes som produktionsmiddel udenfor cirkulationen, kan papirpenge alene blive puget.

Inden for statens grænser udtrykker alle varer deres værdi i lovlige betalingsmidler. Dette værdiudtryk, som først kan begribes i analysen af staten er definitivt gyldigt, uafhængigt af relationen til guldvarer, som vedbliver at være tilgængelig på markedet. Derved bliver guld systematisk en *prisbestemt* vare i relation til statens lovlige betalingsmidler. Lovlige betalingsmidler tjener ikke blot som *nationalt værdimål*, men også som *nationalt værdiopbevaringsmiddel*. Alt nationalt, dissociert vareproducerende arbejde bliver samfundsmæssig syntetiseret gennem lovlige betalingsmidler.

International handel og investering og relationen mellem stater bliver også behandlet i analysen af staten. Udenfor statens grænser fortsætter guldpenge med at fungere som *verdenspenge*, som samfundsmæssiggør mangfoldigheden af dissocierede arbejdsprocesser, spredt udover verden. »Penge som alment, internationalt købe- og betalingsmiddel er ingen ny bestemmelse ved pengene. Det er snarere blot det samme i en fremtræden-universalitet (*Universalität*), der svarer til almenheden (*Allgemeinheit*) i pengenes begreb« (Gr, 816; G, 885).

Gulds specielle status som verdenspenge gælder stadig for verdenshandelen, selv hvor det deler denne rolle med papirpenge. Varen har nu en dobbelt eksistensmåde;

21. Oberst/Hintner *Geld- Bank und Börsenwesen* Stuttgart 1980, p. 7.

på den ene side inden for de nationale grænser, på den anden side på verdensmarkedet. I den indre cirkulation er varens værdiværen fuldt udtrykt i dets prisudtryk i den nationale valuta. På verdensmarkedet må varens nationale pris imidlertid forvandles til en guldpris, således at dens medlemskab af vareverdenen som verdenstotalitet kan komme til udtryk.

Kan guldpenge erstattes som verdenspenge? Ligesom det gælder for den indre cirkulation, kan også internationale guldsymboler anvendes som cirkulationsmidler. Så længe de nationale valutaer, m.h.p. den internationale handel står i et fast forhold til guld, kan de betragtes som guldsymboler (slet og ret). I modsat fald kan en national valuta kun fungere som internationalt betalingsmiddel, hvis nationen har en stærk økonomi. Den som betalingsmiddel accepterede nationale valuta repræsenterer da et krav på den pågældende nations materielle varerigdom, og valutaen opnår status som *hård valuta*. Internationale kreditfonde (IMF) kan oprettes for at tilvejebringe kredit i form af nationale valutaer og guld, indskudt i fonden. Der opstår ikke nye pengetyper i den internationale handel, udover simple kreditrelationer og anvendelsen af nationale valutaer internationalt. Disse er forsøg på at få den internationale handel til at glide uden hjælp af guldpenge. De gentagne, mislykkede forsøg (Bancor, Unitas, the European Payment Union) på at skabe overnationale inkonvertible papirpenge, som med fuld gyldighed kunne fungere som værdimål, betalingsmiddel og værdiopbevaringsmiddel, kan i sidste ende føres tilbage til ikke-eksistensen af en verdensstat, som *konkurrencen* mellem nationerne ville være underlagt²².

b) Vi vender os nu mod 2. bind af Cutler et al.'s arbejde, hvis første afsnit har overskriften »Penge og finansielle institutioner«. I overensstemmelse med deres afvisning af værditeorien kasserer forfatterne også »opfattelsen, at penge er værdimålet« (Cutler et al. Vol. 2,3), omend de overflødig tilføjer andre argumenter som f.eks. at alene varepenge, iflg. forfatterne, kan fungere som værdimål, hvorfor en sådan funktion ikke kan være definerende for pengefunktionen generelt (ibid. 10). Der udtrykkes et behov for »en systematisk analyse af penge« (ibid. 3), som skal adskilles fra »en filosofisk eller erkendelsesteoretisk behandling« (ibid.). Disse metateoretiske termer anvendes for at udelukke visse af Marx's begreber selv før end der gås ind i indholdet i Marx's tekst, f.eks. »det tema, at penge repræsenterer f.eks. udvekslingens samfundsmæssighed« (ibid.) Det synes nytteløst at indtage en position i denne metateoretiske debat. Dette ville være et forsøg på at afgøre sagen endnu før man har indtaget kamppladsen. Af denne grund vil alene behandlingen af de substantielle begreber i Marx's fremstilling blive diskuteret her. Det udsagn, at »penge repræsenterer ...

22. O. Veit *Reale Theorie des Geldes* Tübingen 1966, p. 245ff og p. 272ff indeholder en oplysende diskussion om de mislykkede forsøg på at skabe overnationale penge.

udvekslingens samfundsmæssighed« er i vores forståelse af Marx's tekst i alle tilfælde en tautologi. Værdi og penge er som værdiformer begreber om det samfundsmæssige *arbejde*, ikke simpelthen om »samfundsmæssigt bytte«. Forfatterne har også indvendinger mod et »begreb om det sociale som interpersonel relation og mod cirkulationsprocessen som mellemkomst for samfundsmæssiggørelsen af private producenter« (ibid. 14). Man kunne også forbedre denne formulering: Varecirkulationen samfundsmæssiggør dissocierede arbejder, og da spørge hvorfor denne indsigt i vareproduktion må opgives. Værditeorien er intet andet end forsøget på at bringe denne indsigt på begreb.

Cutler et al. fortsætter deres »systematiske analyse af penge (Cutler et al. Vol. 2, 3) med at definere penge ud fra deres funktioner, nemlig at penge tjener som »cirkulationsmiddel« (ibid. 5f). Forfatterne påstår, at »sådan definerer Marx penge under forudsætning af, at penge tager form af varepenge« (ibid.). Den her givne definition på penge kan begribes som noget helt forskelligt fra pengenes begreb. Det er Marx's hensigt i værdiformanalysen at udvikle pengebegrebet fra varenes værdiudtryk. Først når dette begreb er udvundet - og først da - kan pengefunktionerne blive undersøgt. Cutler et al. er tilfredse med at give en »definition« på penge ud fra deres funktioner. På denne måde er det imidlertid ikke muligt at nå frem til pengedefinitioner, der går ud over en hverdagsforståelse. »Cirkulationsmiddel« er et umiddelbart forståeligt ord, som ikke kræver begrebslig udvikling. På Cutler et al.'s positivistiske manér bliver begrebslig udvikling afvist som værende en »rationalistisk form for begrebsdannelse« (ibid. Vol. 1, 108).

På s. 6, bind 2 fremhæves det, at skønt »Marx omtaler forskellige pengeformer ... analyseres de ikke systematisk«. Efter vores opfattelse er det helt berettiget at påpege, at Marx's analyse af pengetyperne er utilstrækkelig. Selvom kap. 3 i *Kapitalen* og kap. 2 i *Bidrag til kritik* diskuterer »guld-pengesymboler« er der ikke noget forsøg på systematisk at udvikle de forskellige pengetyper på grundlag af varepenge. Med begrebet rentebærende kapital, som artikuleres i *Kapitalens* 3. bind, fokuserer Marx også på kreditpenge, nemlig på veksler i kap. 25 »Kredit og fiktiv kapital«. Den foranstående del af dette tillæg er en skitse til, hvorledes begreberne om de forskellige pengetyper (»pengeformer« for Cutler et al.) systematisk kan artikuleres på bestemte trin i den totale fremstilling, ikke blot i kapitalanalysen, men også i konkurrence- og statsanalysen. Med Cutler et al.'s afvisning af systematisk begrebslig udvikling gives afkald på at udfolde en adækvat teori om pengetyperne. Men uanset hvor meget man ønsker at distancere sig fra forfatternes besynderlige antirationalistiske, erkendelsesteoretiske ikonoklasteri må man dog medgive, at de afslører et svagt punkt i den 'logisk-historiske' argumentationsmåde, når de kritiserer de Brunhoffs opfattelse af varepenge's fundamentale karakter som funderet i »den egentlige eller oprindelige pengeform« (s. 9), hvor »det oprindelige forudsætningsvist tilskrives en erkendelsesteoretisk særstilling« (ibid.).

Konfronteret med problemet om, hvorledes ikke-vare penge kan have værdi (ibid. Vol. 2. s. 10) er forfatterens eneste mulige løsning at konkludere at »Måling af værdi ikke kan betragtes som en definerende funktion ved penge« (ibid. s. 11) og »der findes ingen måde på hvilken ikke-varepenge kan tildeles værdi uden at værdibegrebet, som det er defineret i *Kapitalen*, undergraves« (ibid.). Vi er enige i den sidste konklusion, men kun fordi vi stiller spørgsmålstegn ved, hvorfor ikke-varepenge skal »tildeles værdi«. Med vores rekonstruerede værdibegreb tildeles papirpenge ikke værdi-karakter, selv ikke når de er andre varers værdiform. Alle typer af penge som kan konverteres til guld er kun symboler på guld, og kan derfor opfattes som repræsenterende en endelig mængde af pengevaren. Imidlertid kan denne pengevare ikke siges at have en værdistørrelse, men - som *præmonetær vare* (§ 2) - kun en mangfoldighed af bytteværdier. Den eneste interessante type er ikke-konvertible papirpenge er det statsgaranterede, lovlige betalingsmiddel, som heller ikke har værdi eller værdistørrelse, fordi det ikke er en industriel vare. Ikke desto mindre tjener det som værdimål for den (nationale) vareverden. Begrebet om »statsmagten« er nødvendigt for bestemmelsen af ophævelsen af guldpenge med statens lovlige betalingsmiddel. Cutler et al. antyder dette, når de skriver: »Den del af seddelomløbet, for hvilken der ikke er metaldækning (statsgaranterede lovlige betalingsmidler, EHKR) henviser ikke til noget ud over sig selv. Politisk og juridisk dækning er meget mere betydningsfuld for penge uden metaldækning end for varepenge« (ibid. s. 35).

Der kan ikke her gås ind på diskussion af Cutler et al.'s kapitler om »tuskhandel og monetær udveksling«, »Pengecirkulation«, og »kredit, finansielle markeder og finansielle institutioner«. Det er ikke umiddelbart indlysende, hvorfor en behandling af tuskhandel er relevant for analysen af den kapitalistiske økonomi. Kredit og finansielle institutioner er emner, hvis rette plads er cirkulationsanalysen (VRAK 4). I de mellemliggende papirer vil vi behandle såvel den kapitalistiske produktionsproces (incl. jordrenten) (VRAK 2), som analysen af rente og revenueformerne (VRAK 3).

Oversat af Knud Pedersen, Agnete Raaschou-Nielsen og Thomas Stenderup.

**DETTE ER SIDSTE NUMMER
NY ABONNEMENTSRÆKKE
GENTEGN DIT ABONNEMENT
BLIV ABONNENT PÅ NR. 33-36**